

**СТАТИИ, ПОСВЕТЕНИ НА ПРЕДСТОЯЩАТА
50-ГОДИШНИНА ОТ ПРИЕМАНЕТО НА
НАКАЗАТЕЛНИЯ КОДЕКС
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ / ARTICLES ON
THE UPCOMING 50TH ANNIVERSARY
OF PENAL CODE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA**

НАКАЗАТЕЛНИЯТ КОДЕКС – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

Мояна Гунева

CRIMINAL CODE – PRESENT FEATURES AND PROSPECTIVES

Momyana Guneva

Abstract: *The article is provisionally divided into three sections. The first aims to present the main characteristics of the Criminal Code in force, that outlines it as a remarkable achievement of Bulgarian scientific intellect and legislative efforts. In the second section the amendments of the last years are analyzed, which not only demonstrate the inflation in criminal legislation, but show their destructive effect over the whole structure of the Code and the regretful ignorance of main principles of law.*

The third section presents some personal views, that could perhaps contribute to a further development of the most valuable ideas laid out in the Criminal Code.

Key words: *Penal Code, legislation, regulation.*

**“Dass nicht der Nutzen des Staats Euch als
Gerechtigkeit erscheine.”**

**Fr. Schiller. Dramen. Maria Stuart. I Akt, 7
Auftritt.**

1. Заглавието е доста банално, но в последно време е особено актуално да се отбележи с топло чувство и известна носталгия годишнината от приемането на един нормативен акт, да

се проследят тенденциите в протичането на различни процеси и явления, свързани с него, и на тази основа да се очертават перспективите на развитието. Юбилеят, който се отбелязва – 50-годишнината от приемането и влизането в сила на Наказателния кодекс, всъщност предполага такъв подход. Допълнително основание за това е обстоятелството, че в последните години непрекъснато се изтъква неспособността на действащия НК да се справи с престъпността². Тази действителна

¹ „За да не Ви изглеждат нуждите на държавата като справедливост“. **Фр. Шилер**. Драми. Мария Стюарт, I-во действие, 7-мо явление.

² Доколко е задача на наказателния закон да се справи с престъпността, е много спорен въпрос, но тази фраза дотолкова се е наложила, че никой вече не се пита какво всъщност е законът и какво е неговото предназначение.

или въображаема неадекватност на закона спрямо обществената действителност доведе до това да бъде предложен цялостен проект за нов НК, който беше отхвърлен, и не е известно дали се полагат усилия работата да се поднови. Ето защо е редно да видим какво сме имали, какво имаме и накъде вървим.

2. Наказателният кодекс от 1968 г.³ е нормативен акт, толкова забележителен, че на практика към момента на влизането му в сила няма аналог в европейското законодателство. Три са основните предпоставки, върху които се базира неговото изключително качество. Преди всичко трябва да се отбележи добрата основа – Наказателният закон от 1896 г.⁴ Вероятно на някого сега може да се стори странно използването на постиженията на отменения НЗЦБ от законодател, който отрича самата политическа система, която е създала този закон, но всички прецизни формулировки са грижливо възпроизведени. Наред с това принципните положения, възприети в Наказателния закон от 1951 г.⁵ и Наказателния кодекс от 1956 г.,⁶ са доразвити, като същевременно са изоставени или чувствително смекчени някои законодателни разрешения, които са продукт на обществено-политическата обстановка в страната през този период и са призвани да съдействат за установяването и стабилизирането на тоталитарната власт.⁷ Законодателен израз са намерили и достиженията на българската наказателноправна наука, която, макар и лишена от блясъка на световната известност, е на равнище, с което основателно може да се гордее. Не на последно място – заимствани са и редица идеи и решения на европейските законодателства. Изключителната заслуга на работната група, предложила проекта, е в това, че е успяла върху тези „три кита“ да изгради хомогенен, логичен и непротиворечив текст, в който всеки институт и

всяка норма органично се свързват с предходните и последващите текстове.⁸

Резултатът от продължителната работа е закон, който – нещо рядко в онези години – представлява пълна кодификация на материята. Независимо че в доктрината се изтъкват предимствата на кодификацията⁹, законодателните усилия са значителни, което и обяснява наличието в други законодателства на състави на престъпления в закони извън наказателния. Дори само в това отношение нашият НК е изключително постижение.

Освен това трябва да се отбележи начинът, по който са дефинирани институтите на общата част. Това, което ги характеризира, е, че те не само отразяват една дълбоко осмислена концепция, но и са толкова точно формулирани, че изясняването на тяхното съдържание почти не се нуждае от тълкуване, което е неопенимо предимство при практическото прилагане на всеки закон. Детайлната уредба на институтите на съучастието и стадията на умишлена престъпна дейност, разпоредбите относно определянето на наказанието при съвкупност и рецидив са блестящ пример за законови конструкции, логично построени и изразени ясно и категорично. Съществен принос са правилата за наказване на опита към престъпление, при който се избягва по-рано възприетият модел на формално намаляване размера на наказанието, като се установяват принципни правила, позволяващи на съда да съобрази тежестта на наказанието с действително осъщественото.

Значителен напредък в посока утвърждаването на върховенството на закона е и включването на глава „Принудителни медицински мерки“. Решението мерките, приложими спрямо невменяеми, осъществили общественоопасни деяния, да бъдат установени в самия наказателен кодекс, а не в акт с по-нисък ранг, както и това, че компетентен да ги наложи е единствено съдът, отговаря на най-високите стандарти на защита на правата

³ Наказателен кодекс на Република България, обн. Държавен вестник, бр. 26 от 1968 г., в сила от 1 май 1968 г.

⁴ Наказателен закон на Царство България, обн. Държавен вестник, бр. 40 от 1896 г.

⁵ Наказателен закон на Народна република България, обн. Държавен вестник, бр. 13 от 1951 г.

⁶ Наказателен кодекс на Народна република България, обн. Известия на Президиума на Народното събрание, бр. 12 от 1956 г.

⁷ За повече подробности вж. **Ненов, Ив.** Наказателно право на Народна Република България. Обща част. II-ро изд. С.: Наука и изкуство, 1972, с. 48 – 62; **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. I-во изд., С.: Сиела, 1999, с. 58 – 62.

⁸ Личният принос на проф. Ив. Ненов като основен двигател при създаване на НК не може да бъде оспорен. (Вж. напр. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. I-во изд., С.: Сиела, 1999, с. 63.) Неговият интелект, задълбочени знания и широка правна култура са наложили своя отпечатък върху текста на закона в най-добрия смисъл на думата.

⁹ **Sieber, U.** Die Zukunft des europäischen Strafrechts. Ein neuer Ansatz zu den Zielen und Modellen der europäischen Strafrechtssysteme. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 121 (2009), p. 18.

на тази категория лица, включително от гледна точка на съвременните критерии.

Отбелязаното по-горе във връзка с някои съществени промени в схващанията на законодателя може ясно да се види при определяне задачите на Наказателния кодекс и дефинирането на понятието „обществена опасност“. Изследователите на историята на нашето наказателно право учудващо пропускат един съществен момент. За разлика от съответните текстове в НЗ от 1951 г. и НК от 1956 г. към каталога на благата, предмет на защита с наказателноправни средства и съответно – застрашени от общественоопасни посегателства, са добавени две значими правни блага – личността и правата на гражданите. Акцентът, поставен върху тях, изразява не само факта, че наказателната репресия е насочена не изключително към защита на държавата, но и на отделния индивид, но и бележи видимото фокусиране върху правата на човека и гражданина.

Идеята за обществената опасност е последователно отразена в новите формулировки относно формите на вината. Добавянето на съзнанието за характера на деянието към определението за умисъла в значителна степен изяснява не само същината на тази форма на вината, но и обосновава причините за наказването на този вид деяния¹⁰.

Блестящата законодателна техника, прецизният изказ и добрият език са съвсем не последните щрихи, допълващи цялостния облик на закона, който винаги е будил у мен чувство на най-дълбоко възхищение.

3. Не може да се отрече, че НК не беше освободен от влиянието на някои идеологически догми – особено при формите на освобождаване от наказателна отговорност и при очертаването

на отделни престъпни състави. Тясната обвързаност на нашия, както впрочем и на всеки друг наказателен закон, с държавното и обществено устройство беше отчетливо видимо при престъпленията против собствеността и стопанството. Ето защо след 1989 г. погледите се обърнаха към наказателното право. С ентузиазъм бяха отменени престъпни състави, за които беше сметено, че са свързани с тоталитарната държава.¹¹ Измененията в периода 1989 – 1992 г. вървяха едно след друго и стана ясно, че не е невъзможно и не е трудно да се променя НК¹², т. е. падна една сериозна, чисто психологическа бариера пред законодателните попълзновения.

При подобен анализ не бива да изпусваме от вниманието си и връзката на наказателното право със социално-икономическата действителност. В този период протече съмнителното „раздържавяване“ на обществената собственост, възможността за обогатяване за сметка на натрупани фондове и получавани помощи, използването на държавни предприятия за развиване на частна стопанска дейност и т.н.¹³ Сериозна пречка за спокойното осъществяване на намеренията е, разбира се, наказателното право – бързите промени станаха необходими. Разпадът започна – от една страна – с безкрайни изменения в НК, а от друга – с корумпиране на съдебната система, където бяха достигнати забележителни резултати. Двата процеса протичаха паралелно и сега е трудно да ги отграничим. С бездействието си по ред дела и спрямо широко известни с престъпната си дейност лица, както и с умело поднесените обяснения в медиите, съдебната власт допринесе у населението да се утвърди представата, че „няма закон“. Бяха положени похвални и целенасочени усилия това виждане да

¹⁰ Макар в момента съзнанието за общественоопасния характер на деянието при умисъла не без основание да се поставя под въпрос във връзка с осъществяването на някои нови престъпления, представите относно същността и отрицателното въздействие на извършеното изглеждат съществен и трудно заобиколим елемент на субективната страна. Вж. **Велчев, Б.** По въпроса за юридическата грешка и грешката в обществената опасност в наказателното право. – Юридически свят, 2016, № 2, с. 118 – 135.

¹¹ Ще ми се да отбележа отмяната на чл. 221б. – Държавен вестник, бр. 1 от 1991 г. Странното е, че точно тази хипотеза е една от посочените в § 291 на немския наказателен закон – Wuche (лихварство), и съществуването му не се отчита от законодателя като пречка пред свободната търговска инициатива. Колкото до чл. 221 – нецелева употреба на средства, отменен със същия ЗИДНК, по-късно беше установено, че текстът не е толкова безсмислен и той беше срамежливо възстановен като чл. 254а – Държавен вестник, бр. 51 от 2000 г.

¹² Не е излишно да се изтъкне, че последните две големи изменения и допълнения – от 1982 г. – ЗИДНК, обн. Държавен вестник, бр. 28 от 1982 г., в сила от 1 юли 1982 г. и от 1986 г. – ЗИДНК, обн. Държавен вестник, бр. 89 от 1986 г. – бяха реализирани след задълбочени социологически и криминологични изследвания и анкети сред практикуващите юристи.

¹³ Данни в подкрепа на това твърдение могат да бъдат открити на редица места. Вж. **Пейков, Т.** Крахът. Записки по българските реформи. С.: ИК „Огледало“, 1998, с. 444 – 668.

се превърне в дълбоко убеждение и вече безапелационно да се твърди, че НК изцяло не отговаря на съвременните условия и не е пригоден да се справи със съвременната престъпност. Съпроводена от общо ниската правна култура, тази обществена нагласа даде на правораздавателните органи възможност да бездействат още по-убедително, тъй като „няма закон“¹⁴, а на законодателния корпус – да предприема произволни и хаотични изменения под предлог, че те са свързани с „обществените очаквания“.¹⁵ Хаос или не, но определени текстове бяха изменени категорично съзнателно и последвалите събития показаха, че възникналите съмнения не са несправедливи. Убедителна илюстрация в това отношение може да се намери в разпоредбата на чл. 215 НК. В текста ставаше дума за укриване и т.н. на вещи и в практиката нямаше съмнение, основано на логическото тълкуване на разпоредбите относно престъпленията против собствеността, че предмет на престъплението могат да бъдат и недвижими вещи. През 1993 г. приложното поле на нормата беше стеснено, като беше конкретизирано, че се касае за движими вещи¹⁶. Изменението беше крайно навременно – малко по-късно започнаха процедурите по банковата несъстоятелност и ликвидацията на някои банки и дружества и назначените от съда ликвидатори и синдици се разпоредиха с имущества в интерес на деца и внуци и ако за тях имаше известен риск, то за отговорност за близките им и за евентуално отнемане на придобитото нямаше никакъв шанс.

Не бива да пренебрегваме и влиянието на глобализацията. Две от разновидностите ѝ – компютърната и глобализацията на икономиката обаче са тези, които имат най-съществено значение. Компютърният софтуер се адаптира по на-

чин, който го прави използваем в различни страни по света, като това се постига чрез уеднаквяване на лингвистичните, маркетингови и програмни усилия. Резултатът е, че на определен етап се формира информационно общество, слабо податливо на управление, но налагащо напоследък своите правила на поведение. Малък пример – някои от най-сериозните протести в България, събрали доста хора, бяха организирани изцяло чрез Интернет.

Що се отнася до глобализацията на икономиката – световните процеси на изменение на финансовите пазари, промените в търговските и производствените ниши доведоха до ситуация, в която географските граници нямат особено значение, а правителствата фактически не са в състояние да контролират производството и потреблението. Свободната търговия и свободното движение на капитали предопределиха нарастването на влиянието на финансовия капитал, създаването на международни финансови организации като МВФ и Световната банка, отслабването на отделните държави и появата на нови политически интереси, контролирани, обаче от неправителствени институции.

На този фон, сериозно усложнен от кризата, която засяга не отделни страни, а е наистина “глобална” и е свързана и с осъзнаването на факта, че ресурсите не са безкрайни и възможностите за икономическо развитие са ограничени, ние трябва да обясним промените в наказателното право. Престъпността придобива нови форми и свободното движение на хора и капитали способства за нейното развитие.¹⁷ Наистина, ако в началото на ХХ-ти век международната организирана престъпност – това са кражби и фалшифициране на парични знаци¹⁸, то сега говорим

¹⁴ През юли 2017 г. възникна проблемът със замърсяването на кокоши яйца с инсектицида фипрониол. В един от интернет-форумите се обсъждаше с патос няма ли текст в НК, относим към този казус, а донякъде и към поведението на компетентните лица от БАБХ. Чл. 350 съществува и предвижда наказателна отговорност за подобни действия от 1968 г., като диференцира и отговорността с оглед тежестта на настъпилите резултати. Не ми е известно в този, както и в редица предходни подобни случаи да са предприети каквито и да било действия от наказателноправен характер.

¹⁵ Все още не мога да си обясня какво значи „обществени очаквания“. От този аспект обществото не е хомогенно и в такъв случай за коя негова част говорим – за обществото на почтените граждани, на съмнителните бизнесмени, на дребните престъпници?

¹⁶ ЗИДНК, Държавен вестник, бр. 10 от 1993 г.

¹⁷ Още след Първата световна война се появяват мнения, че престъпността е обратната, лошата страна на съвременната цивилизация, но има и възгледи, че е абсурдно да се твърди, че цивилизацията по своя път е непременно свързана с повишаване равнището на престъпността. Вж. статията на **Н. Саранов** “Борбата с престъпниците” в сп. “Юридическа мисъл”, бр. 5 от 1927 г.

¹⁸ Вж. напр. Международната конвенция за премахване и преследване фабрикуването на фалшиви парични знаци, ратифицирана от Царство България през 1930 г., Държавен вестник, бр. 5 от 1930 г. Специално следва да отбележим и Международната конвенция за преследване разпространението и търговията с безнравствени изделия, ратифицирана от Царство България през 1924 г. Държавен вестник, бр. 292 от 1924 г.

за трафик на хора, търговия с наркотици и стоки и технологии с възможна двойна употреба.

Новите форми на престъпления, комплицираните социални условия и животът в непрекъснатата паника поставиха на дневен ред въпроса за справяне с новите проблеми. Решението се търси на няколко равнища. Едното е разширяване на мрежата от институции и актове, които да улеснят международното сътрудничество в борбата с тежките престъпления с международен елемент.¹⁹ Другото решение налага изготвянето на международни актове, които да установят различни форми на престъпно поведение и да задължат ратифициралите ги държави да ги съобразят във вътрешното си право. България е ратифицирала около 20 конвенции на ООН и Съвета на Европа, които имат отношение към борбата с престъпността. Може да се каже, че от 1975 г., когато в НК бяха въведени текстове относно въздушното пиратство²⁰ и до момента, нашето законодателство откликва неизменно с включване на съответни разпоредби в структурата на закона. Приемането на България в Европейския съюз и необходимостта от хармонизиране на наказателното право²¹ логично доведе и до възприемане на редица положения, някои от които не съвсем безспорни.

Същественото е, че дали от престараване, дали поради проблеми в превода, в несъответ-

ствието между принципите и институтите на българското наказателно право и тези в налагащата се англо-саксонска система или поради неясни формулировки в самия международен акт²², съответните норми в НК са тежки и трудни за прилагане, а резултатите не са окуражаващи. Редица проблеми пред практиката се поставят при прилагане на текстовете от раздела “Трафик на хора”²³, като се има предвид, че България е страна, чиито граждани нерядко са жертви на трафик, но която също така приема пострадали от трафик.²⁴ Можем да споменем и разпоредбите относно изпирането на пари – претрупани с форми на изпълнителното деяние – или тези, защитаващи от сексуални посегателства непълнолетните, които изглеждат като анахронизъм, ако държим сметка за реалното състояние на нещата в тази област.²⁵

Въвеждането на правна защита за нови правни блага и „разпростирането“ на наказателното право върху области, считани доскоро за регулируеми от моралните норми, води до „подкопаване“ на съдържанието на такъв основен институт като вината.²⁶ Нещо повече – обвързването на наказателния закон с „политически коректното“ поведение, изглежда, има за крайна цел не санкционирането на определени деяния, поради това, че те причиняват някому вреди, а защото законодателят намира това като полезно за самите граждани.²⁷ По този начин

¹⁹ Този аспект има преди всичко процесуален характер и поради това в изложението ще го оставим без внимание.

²⁰ Приети във връзка с ратифицирането и влизането в сила за НРБ на Конвенцията за борба с незаконното завладяване на самолети. Държавен вестник, бр. 12 от 1972 г.

²¹ Подробности в тази насока могат да бъдат намерени в изключително богатата на информация монография на **Пл. Панайотов** Наказателното право на Европейския съюз и българското наказателно право. С.: Сиби, 2012.

²² В това отношение може да бъде блестящ пример текстът на чл. 1 на Конвенцията относно изпиране, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъпления, дефиниращ именно понятията. Държавен вестник, бр. 43 от 1994 г.

²³ Държавен вестник, бр. 92 от 2002 г. Последните изменения в някои от текстовете на раздела са осъществени през 2009 г. Държавен вестник, бр. 27.

²⁴ Върховният касационен съд се произнесе по най-съществените проблеми от раздела с тълкувателно решение № 2 от 16 юли 2009 г., което само по себе си се нуждае от тълкуване

²⁵ Използването на наказателното право като специфично средство за провеждане на различни политики на ЕС и не особено високото качество на актовете на Съюза се отразява върху качеството на националното законодателство и това се отбелязва в редица страни членки на ЕС. Вж. **Pastor-Munoz, N.** Die Europaeisierung des Strafrechts und mitgliedstaatliche nationale besonderheiten in der EU. – *Goldammers Archiv fur Strafrecht*, 2010, p. 88-93; **Mylonopoulos, Chr.** Internationalisierung des Strafrechts und der Strafrechtsdogmatik. Legitimationsdefizit und Anarchie als Hauptcharakteristika der Strafnormen mit internationalem Einschlag. – *Zeitschrift fur die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 121 (2009), p. 89-91; **Schunemann, Bernd.** Strafrechtliche Sanktionen gegen Wirtschaftsunternehmen. In: *Stsstrafrecht und Wirtschaftsstrafrecht. Festschrift fuer Kl. Tiedemann zum 70-Geburtstag*, Hrsg. U. Sieber u.a., Koeln, Heymann Vlg., 2008, p. 442-443.

²⁶ Вж. **Велчев, Б.** Цит. статия.

²⁷ На тази характерна за съвременното наказателно право особеност обръща внимание и **Weigend, T.** Wohin bewegt sich das Strafrecht? In: *Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssystems. Festschrift fuer Wolfgang Frisch zum 70-Geburtstag*, Hrsg. G. Freund u.a., Berlin, Duncker&Humblot, 2013, p. 24, както и **Renzikowski, J.** Uberfallige Reglementierung der Prostitution. – *Zeitschrift fur richterliche Praxis*, 2014, p. 78-79.

бяха криминализирани деяния, които никой юрист със здрав разум не би помислил за престъпни.

Не на последно място мерките срещу тероризма наложиха „изтегляне“ на наказателната отговорност към ранни етапи на осъществяване на терористичните актове и може да се очаква, че в близко бъдеще ще се обмисли криминализирането на плановете на линиите на градския транспорт.

Това, което може да се обобщи, е, че измененията не само са като цяло произволни – без идея и ясна цел, но и всяко от тях залага в себе си основите на следващите промени поради допуснатите противоречия и пропуски. Трябва да се отбележи и още нещо – липсата на свързваща идея и политика водят до това, че всеки текст е сам за себе си, без да бъде обвързан дори с предходния. Отделни разпоредби се дублират. Така, доколкото органът по приходите е по силата на чл. 93, точка 2 орган на власт, оказва се, че разликата между чл. 258, ал. 1 и чл. 269 е единствено в размера на глобата. Изглежда, в случая основна роля е изиграло съображението да се спестят мъките на правоприлагащите органи при тълкуване дали органът по приходите е понятие, относимо към дефиницията на чл. 93, точка 2. Резултатът е отблъскващото впечатление, че законодателят не знае нито какво да прави, нито как да го направи.

Законовите текстове са все по-неясни, а езикът – все по-непрецизен. Многозначността на наказателноправните норми и формулировки, появата на нови, трудно определими правни блага или на такива, зависими от тълкуване от страна на заинтересувани лица, означават на практика отпадане на принципа *lex certa*, считан за основен още при изграждането на класическото римско право.²⁸

Заедно с това тежко пострада и структурата на закона. Нови текстове бяха включвани произволно в различни глави. След като от повече от два века се счита утвърдено в доктрината и в законодателството положението, че обектът на престъплението определя²⁹ границите на при-

ложното поле на даден текст, поместването на една норма на определено място в закона има съществено значение за прилагането ѝ.

На всеки с най-слаба склонност към статистическия подход на изследване не може да не се натрапи известна форсираност в законодателството. От 1968 г. до 1989 г. измененията са 19, а от 1989 г. до момента – 85, като през 2015 г. и 2016 г. НК е изменян и допълван по 6 пъти годишно, но през 2017 г. темпото спада и досега имаме само две изменения, но предстои трето. Като че ли стремежът е да се създадат повече разпоредби за по-малко време и се достига, от една страна, до скорост на измененията средно веднъж на три месеца и до увеличаване броя на нормите, тъй като никой не се затруднява да ги обмисля и най-вече да ги подчинява на определена концепция и основна идея. В крайна сметка от приблизително 300 норми в Особената част през 1968 г. в момента са над 450.

Тук не става дума само за приспособяването на съставите към измененията в обществената среда³⁰ или за защита на правни блага, неохранявани досега със средствата на наказателната репресия. В някои случаи обогатяването е с различни състави, вариации на една и съща тема. Блестящ пример за това са престъпленията против спорта. Крайният резултат е възникване на инфлационно наказателно право, чиято стойност по този начин се губи.³¹

Не бива да отминаваме без внимание и размера на наказанията. Те са все по-свирепи и по-свирепи, като се забравя познатият от началото на XX-ти век факт, че наказателната санкция сама по себе си няма онова възпиращо въздействие, което държавата през XVIII и XIX е използвала спрямо престъпника и спрямо обществото.

Внимателният анализ на промените в НК води до заключението, че законодателната реализация на наказателната политика е свързана с нарушаване на поне четири основни принципа на

²⁸ Вж. **Majer, Julio B.** Die Zukunft des Strafrechts. In: Festschrift für W. Hassemer. Hrsg. F. Herzog u.a., Heidelberg, C.F. Müller Vlg., 2010, p. 483, а във връзка с последиците от новопоявилите се правни блага вж. **Велчев, Б.** Цит. статия, стр. 130 и сл.

²⁹ **Mayer, Max Ernst.** Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts. Heidelberg, Winter Vlg., 1915, p. 97-98; **Hassemer, W.** Darf es Straftaten, die ein strafrechtliches Rechtsgut nicht in Mitleidenschaft ziehen. In: Die Rechtsgutstheorie. Hrsg. R. Hefendehl u.a., Baden-Baden, Nomos Vlg., 2003, p. 57-59; **Долапчиев, Н.** Наказателно право. Том I – Обща част, 6-то изд. С., 1945, с. 131–136.

³⁰ Като напр. да се отчете фактът, че в момента обидата сега може да бъде нанесена чрез Интернет, а не на пазара.

³¹ Вж. **Weigend, T.** Цит. статия, с. 24.

наказателното право. На първо място следва да поставим изглежда забравеното правило, че наказателният закон не може да бъде друго освен *ultima ratio* и е призван да действа тогава, когато другите средства за въздействие са се оказали неефективни. Доста често виждаме обратното – стремеж да се реагира незабавно с наказателно-правни средства, преди да са потърсени други способи за решаване на проблема и без да се направи анализ дали те не биха били по-ефективни. С особена сила казаното се отнася до посегателства, които имат конюнктурен характер или са продукт на несполучлива регламентация в други клонове на правото. Така създадените норми имат ограничено прилагане във времето и дори самите те могат да имат криминогенен характер.³²

На второ място се нарушава принципът *praetor non curat minima* и доказателство в тази насока са нормите, защитаващи животните. Няколко наистина драстични случая на нехуманно отношение към животни дадоха повод, без замисляне дали това е годен и доколко обект на наказателно-правна защита, да бъдат формулирани състави, някои от които са категорично смехотворни.³³

На трето и четвърто място можем да поставим и двата принципа, свързани с установяване на вида и размера на наказанието – принципът на ограничаване на репресията и за диференциация на наказателната отговорност. Казаното относно произволното и повлияно от общественото мнение и медиите определяне на санкциите ясно говори за желанието на законодателя да се съобразява с тях.

В литературата се изразява все по-голям скептицизъм относно бъдещето и на принципа *nullum crimen nulla poena sine lege previa*.³⁴ Нашата доктрина също дава повод за съмнения относно мястото на принципа в нашето наказателно право. Във връзка с прилагането на чл. 282 НК извън очертаното от законодателя при създаването му

приложно поле се отбелязва, че „При създаването на общите длъжностни престъпления законодателят не би могъл да насочи защитата и по отношение на частния сектор, тъй като такъв тогава не съществува, но е защитил изцяло съществуващата тогава собственост от увреждащо я лошо управление... Появата на частен сектор **разширява автоматично приложното поле на разпоредбите** (курсивът не е мой, М. Г.), за да бъде осигурена равнопоставеност на всички видове обществени отношения... В случая става въпрос не за разширително тълкуване..., а установяване на обекта им и за идентифициране на оная група норми, която осигурява еднакво ефективна наказателно-правна защита независимо от вида на собствеността“.³⁵

Ако се абстрахираме от леката, но не съвсем коректна манипулация относно обекта на престъпленията по глава Осма, виждаме ясно изразеното желание чрез аналогия да се запълнят празнините в законодателството в името на постигането на чувството за защитеност и сигурност.³⁶ Фактът, че обсъжданият принцип е основен постулат на самата идея за правова държава, вече не е толкова важен. Ще си създадем нови, похубави принципи.

От казаното в тази част на изложението можем да направим един съществен извод – нашият наказателен кодекс има славни традиции, печален съвременен облик и очевидно – няма перспективи.

4. Неуспехите в законодателството показват, че юридическият закон не може да бъде произволен акт, а следва да е научно и общественообосновано правило за поведение. Следователно нормотворческият процес предполага спазването на ред социални и юридически изисквания и следването на определена технология:

³² Много показателни в това отношение са престъпленията, свързани с недеклаиране на притежавани културни ценности.

³³ В известен смисъл подобно решение е оправдано от представата за по-високата ефективност на наказателната репресия. При приемането на тези текстове въобще не беше обсъден въпросът колко административни наказания са били наложени по Закона за защита на животните и защо те са се оказали неефективни и не са направени изводи за необходимостта от заменянето на административнонаказателната с наказателна отговорност.

³⁴ Вж. Weigend, Т. Цит. статия, стр. 29. „Предполагам, че в 2050 г. принципът все още ще се цитира, но много е възможно той да се приема за чуждо тяло и пречка пред социално желаната справедливост, поради което ще се тълкува, и на него ще се позовават по-рядко, отколкото сега.“

³⁵ Пушкарлова, И. Обхват, цели, материалноправни и процесуалноправни аспекти на финансовото профилиране. С., Висш съдебен съвет, 2015, стр. 35.

³⁶ Не смятам да квалифицирам това становище не защото не мога да го сторя, а защото няма да е прилично.

– задълбочено знание относно обективните закони на развитието на обществото;

– формиране на тяхна основа и в съответствие с техните изисквания на съответна политика;

– формулиране на юридическите закони съгласно тази политика, което обхваща следните основни етапи:

– планиране на законодателната дейност;

– предварителни проучвания – социологични, криминологични, сравнителноправни; анализ на практиката по прилагането на наказателноправните норми, действали до този момент; установяване на ефективността на наказателноправните мерки. Предварителното проучване трябва да осигури детайлно познаване на отношенията, които ще се регулират, за да може по този начин да се положи основата на ефективността на правната регламентация. Наличието на начални констатации за несъответствие на действащата правна уредба с целените от нея резултати са тези факти на обществената действителност, върху оценката на които ще се получи правилната ориентация доколкото и в каква насока трябва да се осъществяват измененията. От особена важност е и констатацията относно това дали съществуващите норми и институти се прилагат правилно и ако има отклонения, с какво могат да бъдат обяснени. Важен при предварителното проучване е и отговорът на въпроса дали, за да се постигне желаният ефект, се налага промяна на правната уредба или за това е възможно да се потърсят други пътища. Оценката на въздействието, което новите разпоредби може да предизвикат – техните положителни и отрицателни страни – особено на отрицателните, може да спомогне те да бъдат елиминирани или ограничени. В този кръг от анализи следва да се включи и икономическата обосновка и установяването на свързаните с прилагането на новите норми разходи и икономическата ефективност от тяхното действие. Макар и доста трудоемка, тази предварителна работа, съчетана с познаване на съвременната теория, може да спести по-късно доста напразни усилия и законодателни напъни.

Използвам тази възможност, за да представя за пореден път на четящата публика три предложения, които се опитам да лансирам още през 2005 г., естествено със забележителен неуспех.

Най-важната задача на съвременното наказателно право е всъщност то да се самоограничи. Превръщането му действително в *ultima*

ratio и преодоляването на изкушението на всички обществени явления да се отговаря със средствата на наказателната репресия е от първостепенна важност. Необходимо е да се създаде мрежа от мерки със заложените възможности за използване на други средства и други методи на реакция, като основната тежест да падне върху превенцията, контрола и най-вече върху административното наказване.³⁷

Действащото ни право обхваща в административнонаказателни разпоредби към различни закони многообразни форми на общественонеопасно поведение. В редица случаи дори има съвпадане между престъпните състави и съставите на някои административни нарушения. Във връзка с възможността едно и също деяние да бъде наказано и по реда на ЗАНН и като престъпление по НК и с оглед пилотно решение на ЕСПЧ, в т.р. № 3 от 22. 12. 2015 г. ВКС се произнесе, за да предотврати нарушаването на принципа *non bis in idem* и евентуални нови осъждания на Република България от ЕСПЧ. Предстои и ново произнасяне по същия въпрос.

Продължавам да считам, че проблемът може да се реши единствено с подходящи промени не в процесуалния, а в материалния закон. Необходимо е да бъде проведена ясна диференциация с оглед степента на обществената им опасност на различните отрицателни прояви, като предмет на наказателноправна регламентация трябва да бъдат тези, които имат значително негативно въздействие. Тези, които не са общественонеопасни в достатъчна степен, следва или да останат, както и досега като административни нарушения на нормите на позитивното право и да бъдат инкорпорирани в структурата на съответните нормативни актове, или да се превърнат в част от бъдещия Административнонаказателен кодекс. Това решение има следните предимства: Наказателният кодекс се разтоварва от редица състави, които предвиждат налагане на глоби по административен ред. Ако допреди десет години това е било оправдано, съвременната концепция за наказателния закон е той да съдържа деяния с достатъчно висока степен на обществена опасност, за наказването на които да е оправдана както репресията, така и задействането на наказателната процедура. Освен това е по-разумно наказателната отговорност да се прилага тогава, когато всички други форми на наказване са се оказали неефективни. Подобна практика би могла

³⁷ Вж. **Велчев, Б.** Проблеми на наказателната политика в Република България. С.: Ciela, 2012, с. 62 и сл.

да активизира административнонаказващите органи, тъй като няма да се очаква реализиране единствено на наказателната репресия.

Възприемането на наказателното право като важен, но не единствен или не основен елемент в системата на юридическата отговорност може да доведе до разширяване на приложното поле на т. нар. престъпления на системно извършване. Понятието “системно” е с отдавна утвърдено в наказателноправната теория и практика съдържание и не може да създава проблеми. В тези случаи основание за наказателна отговорност би било предходното 3-кратно наказване по административен ред, като наличието на предхождащи административни наказания ще улесни наказателната процедура и особено доказването, а и ще е ясна индикация за това, че всички други мерки за въздействие не са се оказали достатъчно ефективни.

Решението има редица допълнителни предимства – НК се освобождава от редица състави, силно зависими от извъннаказателноправна регламентация, която се променя доста често, което води до промени и в НК. Заедно с това няма да се прибегва до тежката и скъпа процедура по НПК за деяния, за които предварително се знае, че лицето ще бъде освободено от наказателна отговорност с налагане на административно наказание; ще се освободи времеви и професионален ресурс, който може да се заеме с наказване на деянията с висока степен на обществена опасност и ще се утвърди ролята на наказателното право като *ultima ratio*.

В тази връзка следва да отпадне и възможността за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание.³⁸ Твърде широкото използване на този институт е неоправдано скъпо – от самото начало на съответните досъдебни производства става ясно, че те могат да приключат единствено с

глоба, налагана по административен ред. Провеждането на досъдебно и съдебно производство, за да се стигне до административно наказание, е не само бавно, но е и ненужно разточителство на ресурсите на наказателноправната система.³⁹

Декларирайки принципа за ограничаване и хуманизиране на наказателната репресия, нашият НК в крайна сметка свежда наказанията основно до три – лишаване от свобода, пробация и глоба.⁴⁰ Това в значителна степен стеснява възможността за диференциране и индивидуализиране на отговорността съобразно конкретните особености на деянието и дееца. На тази основа може да се постави въпросът дали традиционната система на наказанията не се намира в криза. Основният проблем е, че светът се променя, престъпленията се променят и начинът на осъществяването им еволюира, изменят се самите представи за престъпно и не-престъпно, а наказанията са горе-долу от началото на ХХ-ти век едни и същи – лишаване от свобода, пробация, глоба, конфискация, лишаване от права. На какво се дължи това – не може да се измисли нищо друго, защото е постигнат предел или просто сме ограничени в мисленето си. Общо взето наказателното право остарява и връзката му със съвременността е все по-условна и тънка.

Възможен изход от това положение е съчетаването на наказанието с други мерки за контрол, възпиране и въздействие, т.е. да се изгради своеобразен дуалистичен модел. Двете възможни санкционни последици – наказанието и другите мерки – запазвайки относителната си самостоятелност и основни характеристики, взаимно биха се допълвали, като ще дават възможност за по-гъвкава реакция, съобразена в по-голяма степен с особеностите и обществената опасност на всяко конкретно извършено престъпление, и това би помогнало в значителна степен да бъдат преодолените ограничения, наложени от крайния брой реално приложими наказания.

³⁸ Вж. **Велчев, Б.** Наказателната политика, с. 150 и сл.

³⁹ Ако все пак се приеме, че това е един полезен институт, във всички случаи си струва да се обмисли дали да не се върне редакцията на чл. 78а от преди 2000 г. По този начин ще може да се съобрази степента на обществената опасност на лицето, като се прецени във всеки конкретен случай дали замяната на наказателната отговорност с друг вид е оправдана, и да се избегне “задължението” при наличие на предвидените предпоставки всички лица да бъдат освобождавани от наказателна отговорност. Следва особено да се подчертае, че при сега действащата редакция на текста се обезсмисля наказанието “пробация”, тъй като то на практика не може да бъде наложено поради дефинитивния характера на разпоредбата. Не е излишно да се напомни скандалът от последно време с освобождаването по чл. 78а на шведския гражданин, нанесъл побой на камериерка в хотела.

⁴⁰ Масовото използване на глобата не само като административнонаказателна санкция, но и като мярка по НК е все по-оспорвано. Разгледана не само като алтернатива на лишаването от свобода, а като имуществено наказание, тя като че ли изразява връщане към отхвърлените принципи на имущественото неравенство и затвърждава съмнителните от наказателноправна гледна точка привилегии на икономическия елит.

Друго възможно решение следва да се търси в чувствителното разширяване на кръга от деяния от частно-публичен характер. В редица случаи, например при престъпленията против стопанството и против кредиторите, интересът на пострадалите физически или юридически лица е по-скоро да бъдат възстановени причинените им вреди, отколкото този, причинилият ги да бъде наказан. В тези случаи решението се оставя на пострадалия, който да прецени дали има желание да започва наказателно производство и при какви условия. В този смисъл следва да се обмисли и идеята за увеличаване приложното поле на поощрителните разпоредби. Намаляването на размера на наказанието е сериозен стимул за последващо престъплението положително поведение на деца, в частност – за възстановяване на вредите.

Отново искам да повдигна въпроса за определяне размера на глобата не във фиксирани суми, а на основата на дневните доходи на виновното лице. Подобна промяната е в съответствие с принципите за определяне на наказанието. Заедно с това се постига и равенство пред закона, тъй като за едно и също престъпление различните лица ще бъдат осъдени на различни по размер глоби, което в еднаква степен ще им се отрази върху имуществото и ще съдейства за постигане целите на наказанието. Съгласно НПК органите на досъдебното производство и съдът са длъжни да събират доказателства и за семейното и имотното състояние на обвиняемия, съответно подсъдимия, което в значителна степен улеснява уточняването на доходите им. Такава е практиката в доста страни на ЕС, като например Германия, Финландия, Великобритания.

При това положение не се определя размерът на глобата за всяко конкретно престъпление, тъй като минималният и максималният ѝ размер и като брой доходи, и като сума ще бъдат уточнени в Общата част, като се даде възможност на съда да индивидуализира наказанието съобразно особеностите на случая, обществената опасност на деца и неговото имотно състояние.

Изложеното има две задачи – да изрази дълбокото ми преклонение към хората, създали действащия НК, и да посочи, че уважението към закона, който имаме, може да послужи като стимул за това да се изгради съвременен наказателен кодекс, адекватен на съвременните условия и достоен продължител на постигнатото.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Ненов, Ив. Наказателно право на Народна Република България. Обща част. II-ро изд. С., Наука и

изкуство, 1972 // **Nenov, Iv.** *Nakazatelno pravo na Narodna republika Bgariya. Obshta chast. II-ro izd. S., Nauka i izkustvo, 1972.*

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. I-во изд., С., Сиела, 1999 // **Stoynov, Al.** *Nakazatelno pravo. Obshta chast. I-vo izd., S., Siela, 1999.*

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. I-во изд., С., Сиела, 1999 // **Stoynov, Al.** *Nakazatelno pravo. Obshta chast. I-vo izd., S., Siela, 1999.*

Sieber, U. *Die Zukunft des europaischen Strafrechts. Ein neuer Ansatz zu den Zielen und Modellen der europaischen Strafrechtssysteme. – Zeitschrift fur die gesamte Strafrechtswissenschaft, 121 (2009).*

Велчев, Б. По въпроса за юридическата грешка и грешката в обществената опасност в наказателното право. – Юридически свят, № 2, 2016 // **Velchev, B.** *Po vaprosa za yuridicheskata greshka i greshkata v obshtestvenata opasnost v nakazatelno pravo. – Yuridicheski svyat, № 2, 2016.*

Пейков, Т. Крахът. Записки по българските реформи. С., ИК „Огледало“, 1998 // **Peikov, T.** *Krahat. Zapiski po balgarskite reformi. S., IK „Ogledalo“, 1998*

Саранов, Н. Борбата с престъпниците. – Юридическа мисъл”, № 5, 1927 // **Saranov, N.** *Borbata s prestapnitsite. – Yuridicheska misal”, № 5, 1927.*

Панайотов, Пл. Наказателното право на Европейския съюз и българското наказателно право. С., Сиби, 2012 // **Panayotov, Pl.** *Nakazatelno pravo na Evropeyskiya sayuz i balgarskoto nakazatelno pravo. S., Sibi, 2012*

Pastor-Munoz, N. *Die Europaeisierung des Strafrechts und mitgliedsstaatliche nationale besonderheiten in der EU. – Goltdammers Archiv fur Strafrecht, 2010.*

Mylonopulos, Chr. *Internationalisierung des Strafrechts und der Strafrechtsdogmatik. Legitimationsdefizit und Anarchie als Hauptcharakteristika der Strafnormen mit internationalem Einschlag. – Zeitschrift fur die gesamte Strafrechtswissenschaft, 121 (2009), p. 89-91;*

Schunemann, Bernd. *Strafrechtliche Sanktionen gegen Wirtschaftsunternehmen. In: Stsstrafrecht und Wirtschaftsstrafrecht. Festschrift fuer Kl. Tiedemann zum 70-Geburtstag, Hrsg. U. Sieber u.a., Koeln, Heymann Vlg., 2008.*

Weigend, T. *Wohin bewegt sich das Strafrecht? In: Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssysteme. Festschrift fuer Wolfgang Frisch zum 70-Geburtstag, Hrsg. G. Freund u.a., Berlin, Duncker&Humblot, 2013.*

Renzikowski, J. *Uberfallige Reglementierung der Prostitution. – Zeitschrift fur richterliche Praxis, 2014.*

Majer, Julio B. *Die Zukunft des Strafrechts. In: Festschrift fur W. Hassemer. Hrsg. F. Herzog u.a., Heidelberg, C.F. Muller Vlg., 2010.*

Mayer, Max Ernst. *Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts. Heidelberg, Winter Vlg., 1915.*

Hassemer, W. *Darf es Straftaten, die ein strafrechtliches Rechtsgut nicht in Mitleidenschaft ziehen. In:*

Die Rechtsgutstheorie. Hrsg. R. Hefendehl u.a., Baden-Baden, Nomos Vlg., 2003.

Долапчиев, Н. Наказателно право. Том I. – Обща част, 6-то изд. С., 1945// **Dolapchiev, N.** Nakazatelno pravo. Tom I. – Obshta chast, 6-to izd. S., 1945.

Пушкарлова, И. Обхват, цели, материалноправни и процесуалноправни аспекти на финансовото профи-

лиране. С., Висш съдебен съвет, 2015 // **Pushkarova, I.** Obhvat, tseli, materialnopravni i protsesualnopravni aspekti na finansovoto profilirane. S., Vissh sadeben savet, 2015.

Велчев, Б. Проблеми на наказателната политика в Република България. С., 2012// **Velchev, B.** Problemi na nakazatelната politika v Republika Balgariya. S., 2012.